

L'estrena de «Preludi» en els dies de preguerra civil

JOSEP ROVIRA FORS

Unes notes prèvies

Aquest «Preludi» que podeu llegir a continuació correspon a la publicació de l'obra de teatre del mateix nom que l'any 1935 va ser estrenada al local del Cinema Canetenc per un elenc d'aficionats masculins de Canet i en el rols femenins -tal com encara prevalia en la sociologia misògina de l'època- per actrius professionals de Barcelona. Tothom que hi estigui interessat pot adquirir l'obra «Preludi», de Francesc Mas Urrutikoetxea i Josep Fornaguera Estarlich, sol·licitant-ho a qualsevol dels membres de Junta de l'ACEC o bé a la nova secció de publicacions del Museu Domènech i Montaner. Per tal de donar-li més difusió, ens ha semblat convenient publicar-lo també aquí com si fos un article més del «Sot de l'Aubó». Creiem que «Preludi» té un interès especial perquè, tal i com podreu llegir a continuació en l'article de Josep Rovira Fors, és un reflex de la sociologia de Canet del temps immediatament anterior a la guerra civil (1935). Amb el títol de «Preludi», els seus autors van escriure una comèdia burgesa d'amor: l'obra estava calcada en fets autobiogràfics; els personatges principals eren «alter egos» de Mas i Fornaguera i la protagonista femenina de Dolors Gibert que, contravenint el desig familiar de casar-la amb un hereu de la burgesia local que la pretenia, festejava d'amagat amb Francesc Mas, la resta de personatges també estaven inspirats en persones d'aquella època i la petita ciutat on transcorria l'acció no era altra que el seu propi Canet nadiu. Tot plegat va ser que impregnaren la seva obra de l'esperit col·lectiu del moment en el qual ells mateixos estaven absolutament amarats, segurament que sense ni adonar-se'n. Aquest esperit o si voleu l'atmosfera de l'època, o sigui, dels prolegòmens o precedents pràcticament immediats de la revolució i la guerra civil, s'expliquen no solament en el conflicte social que separa els enamorats, sinó en el llenguatge que va més enllà del romanticisme i en determinades escenes el to és gairebé èpic. Cal dir que, al cap d'un any aquests esdeveniments reals en els quals estaven immersos havien de colpir de forma tràgica tant els autors com la majoria dels actors que els interpretaven. Mas va arribar a l'extrem de fer el repartiment dels personatges adjudicant als actors el rol que més s'acostava al paper o actitud que cadascun havia jugat en la seva relació amb Dolors Gibert. Atès el grau de confusió o fusió amb la realitat, la realitat d'aquell moment encara avui —tot i l'anacronisme— s'hi fa palesa, tal i com explica molt bé Josep Rovira, potser no podia ser d'altra manera ja que, tal com diuen els anglesos, al que invoca els fantasmes li acaben per comparèixer.

Xavier Mas Gibert

L'atzar ha estat favorable i s'ha recuperat l'original de l'obra de teatre «Preludi» escrita pels canetencs Francesc Mas Urrutikoetxea i Josep Fornaguera Estarlich, estrenada al Teatre Cinema Canetenc la primavera del 1935, just fa 70 anys. Si situem l'obra i els autors en el context del seu temps, descobrim que és un petit tresor per entendre com era aquella societat de preguerra civil. M'afanyo a dir que en Francesc Mas i en Josep Fornaguera -dos lletraferits amb sòlida base cultural- foren marcats en les seves pròpies vides pel daltabaix que capgirà totalment l'ordre de les coses per causa del «*Levantamiento Nacional*» del 1936. En escriure aquestes ratlles em sento un cronista i testimoni d'urgència que es veu amb cor de revisar aquells anys. Tinc la sensació que algunes coses, que es poden explicar encara avui, ja no es podran explicar demà, almenys en primera persona.

Anys fratricides.

A partir del juliol del 1936 uns militars messiànics i embogits van estimbar el país a un toll de sang i es féu evident que l'home és un llop per a l'home. Hi ha un testimoni fotogràfic corprenedor d'aquella societat local, per allò de la història amagada dins de les fotografies. És un retrat dels assistents a la celebració de la primera missa de mossèn Pius Masvidal, fet el 26 de desembre de 1935. Un clixé amb la firma de Manel Paratge, l'incombustible fotògraf local. El grup ocupa totalment les escales del Pati de Missa amb la Plaça Macià. Un document impresionant si es comprova que molts presents

Aquesta és la fotografia a la qual fa referència l'autor, feta el dia que Mn. Pius Masvidal va cantar la seva primera missa

en aquella estampa moririen assassinats uns mesos més tard. Un document gràfic que fa espantar-nos de nosaltres mateixos. Què va passar? Què i qui va provocar aquest horror?

«Preludi», una comèdia basada en fets reals.

«Preludi» és una comèdia sentimental, el fil argumental de la qual ens proposa una circumstància emocional biogràfica dels mateixos autors. És una obra escrita a quatre mans, talment com una melodia musical -Mas/Fornaguera-, amb la voluntat, que els protagonistes del repartiment, «l'Enric Comella» i «Carles Suqué», sigui el retrat dels propis autors. L'heroïna vol ser la promesa de Francesc Mas, la Dolors Gibert, la Lolita, així l'anomenava tothom, que era *guapa de veritat*. Encara els recordo de promeses pujant el passeig del Santuari per la vorera de la dreta, la Lolita, gràcil, i en Francesc, jovenàs, esvelt, amb aquell caminar inclinat endavant i lleugerament fimbradís; aquesta característica personal física la va mantenir sempre. Un altre personatge suposadament real era un pretendent de la Lolita, fill d'una família de fabricants de Canet. Cert que aquest entrelligat dona a l'obra un punt de realisme aspre i en

aquell moment incòmode, si bé desvetllà una gran expectació i èxit. En foren actors en Miquel Jover, el galant del teatre de Canet, amb l'actriu barcelonesa professional Enriqueta Font, rossa i d'estructura cridanera, acompanyats dels canetencs que formaven el grup de teatre del Centre d'Unió Catalanista. Constituïen aquest grup: Eugeni Catà, Ramon Campins, Joan Campins, Santiago Pujadas, Lluís Massana, Andreu Carbonell, Ernest Serra, Pere Alsina, Jaume Abril, Josep Pera, Miquel Galceran, Lluís Julià, Emili Capella, Joan Dulsat, Francesc Banchs, Joan Galí d'apuntador, a la feina de *traspuntes* Joan Autier i Gayetà Noia i al piano el mestre Josep Mª Grau. L'objectiu dels autors era assenyalar les deficiències morals de la classe burgesa. L'obra en el seu context és deutora d'unes circumstàncies històriques i culturals molt difícils, que reclamaven un públic espavilat que en sabés valorar les subtileses. La comèdia segueix la manera formal dels anys trenta. Malgrat tot, «Preludi» no acaba amb un incondicional «*happy end*».

Els autors es desmarcaren del costum del teatre novel·lat d'aquell temps, on sempre acaba tot bé. Era un públic habituat a les «Pàgines Viscudes» d'en Folch i Torres, a les obres de teatre

presentades als Ateneus i Centres Parroquials, on s'hi plorava molt, però on tot acabava bé. «Oh que ens ha agradat, ens hem fet un tip de plorar» era un comentari corrent. Els autors -sobretot en Mas, a qui li plaïa anar contra corrent- van optar per un final inesperat per al públic de l'època. En l'estatus social dels anys trenta els signes externs eren importants, si fa o no fa com avui. Es podia figurar en un estatus social alt o tenir diners i ser, al mateix temps, una «pepa». O no tenir cap calé i ser una persona extraordinària. Encara avui és així i sort n'hi ha. Al Canet dels trenta també hi havia els de «casa bona» i els d'anar tirant. Llavors, talment com segles enrera, els més grans decidien moltes unions matrimonials dels més joves, per tal que fossin unions patrimonials. L'obra «Preludi» vol donar testimoni d'un fet d'aquesta naturalesa, deixant al descobert el comportament difús i fals d'aquella generació. Els actors s'expressen amb un llenguatge polít, un pèl lluny del parlar quotidià. Aquest llenguatge culte, un punt barroc, era una moneda corrent en el teatre de llavors. Ja hem dit que el desenllaç de l'obra no és precisament dolç i no acaba gaire bé; els enamorats són vençuts per la força dels prejudicis socials i el

diner.

Clar i net: en Francesc Mas i en Josep Fornaguera es lliuraren a la denúncia d'una societat que no els agradava. Per tant, «Preludi» és una comèdia costumista? Un melodrama? Una comèdia burgesa? La meua opinió és que es tracta d'una crítica mordaç, a través del sedàs irònic i lúcid de dos joves intel·lectuals canetencs de l'avantguerra civil. Hem dit que el desenllaç és deliberadament amarg i venç la força del sistema de l'època, si bé després de caure el darrer teló, la vida real, que és la veritat, s'imposà sobre els arguments hipotètics que els autors havien imaginat i tot assolí una agradable realitat positiva: l'origen de la benaurada nissaga dels Mas/Gibert.

Vides paral·leles dels autors de «Preludi»

En Francesc Mas i en Josep Fornaguera tenien orígens socials semblants. Havien nascut el mateix dia del 1910. Tenien una escolaritat quasi igual: Col·legi Yglesias de «l'hermano» Pedro Deleglise. Forts en comptabilitat, francès, literatura. En Fornaguera tenia el plus d'un temps d'estudis al seminari. És el cas de dos vailets molt intel·ligents i de família modesta. Per a l'avi Mas, en Salvador Mas, el món de la terra, els arbres i els cultius no tenia secrets. La veritat és que en Francesc Mas sorprèn la família traient sempre bones notes. Els «hermanos» adverteixen els pares que el noi val. En altres circumstàncies en Francesc Mas hauria fet carrera universitària o el que hagués volgut. Tenia el cap ben moblat que li permetia adoptar el discurs a qualsevol nivell.

La generació de Mas-Fornaguera era la generació de la memòria. En els estudis es memoritzava tot, la memòria d'en Mas era prodigiosa; per això podia escriure amb pressa, ràpid, si calia amb un punt de mal humor, però escrivia molt bé.

Aquells anys Canet era un pol industrial amb una trentena de fàbriques de gènere de punt. En el

camp polític, la Lliga Catalana, Esquerra Republicana, Acció Catalana, Monàrquics i Socialistes es repartien els vots. A en Mas i en Fornaguera els trobem a la Joventut de la Lliga. Eren militants destacats per la seva personalitat i capacitat intel·lectual. Exerciren de president i secretari del grup. A l'acte de la benedicció de la bandera de la Joventut de la Lliga de Canet el 1935, (llavors eren costum aquestes manifestacions) actuà de padrina Francesca Bonamaison de Verdaguer, fundadora de l'Institut Català de la Dona i vinculada a Canet de Mar. Aquell dia, en Francesc Mas engegà un discurs abrandat i catalanista.

Fins aquí es pot dir que els dos tingueren vides paral·leles, però la guerra civil del 36, els catapultà a camins ben diferents. L'Ortega i Gasset deia: «jo sóc jo i la meua circumstància».

Les circumstàncies són aclaparadores si són d'una guerra civil, la més horrible de totes les guerres, en què la lluita i la mort es fan entre amics i parents. Una guerra civil ho capgira tot d'un dia a l'altre. En Josep Fornaguera formà part del Comitè de Salut Pública. En aquells comitès endegats a corre-cuita pel neguit de les circumstàncies, s'hi trobaven polítics que amb bona fe havien pres el risc de controlar uns fets que es feren incontrolables i un altre grup format per veritables pistolers. És comprovat que els «moderats» van evitar crims d'aquells que volien resoldre-ho tot a sang i foc. En Mas va creure

sempre que en Josep Fornaguera li havia salvat la pell. He sostingut la tesi que el «Comitè» no va funcionar mai com una institució reglada. Funcionava amb una dicotomia de «coloms i falcons», de polítics i pistolers; l'acord era el que imposaven les armes, manava la «Parabellum» de 9 mil·límetres, recordant el calibre d'aquella pistola més corrent i a l'abast de tothom. Es prenién decisions unilateralment i resolía el que desenfundava més de pressa.

El 1939 Josep Fornaguera s'exilià a París i no tornà a Canet fins el 1978. Guardo apunts i memòria de converses sostingudes amb ell amb noms i detalls, d'aquelles fatídiques reunions «revolucionàries». He escrit al principi que, tal vegada sigui jo –en aquest tema– un testimoni d'urgència que hauria d'explicar-se abans d'anar a la sesta de la vinya d'en Tinoia (llegiu cementiri de Canet). Vull constatar les dificultats que encara hi ha per esborrar els sentiments i les pors d'aquells anys fratricides.

No s'hi val a seguir dient que els bons són els meus i els dolents són els altres. Això és pura visceralitat. Per conuiu ens cal comprensió, tolerància i respecte.

Perfil biogràfic de Francesc Mas, català i basc alhora.

No és una biografia fàcil. Vull dir que no puc pas garantir que en aquest breu escrit no hi hagi algun error. Francesc Mas és una de les persones a qui li tocà viure a contra

Francesc Mas i Josep Fornaguera, el 1935, l'època en què van escriure «Preludi»

corrent, aclaparat per les circumstàncies adverses.

Una guerra civil mata, però també destrueix vides de persones sense fer-ho mortalment. En el cas que ens ocupa, només la seva forta personalitat el deixà sobreviure i ser l'home singular que veritablement fou. Moltes vegades es lliurava a la denúncia d'una realitat que no li agradava. Opino que no deixà mai de ser catalanista i nacionalista basc i de sentir-se sempre fermament preocupat per la situació social de cada moment.

En esclatar la guerra és perseguit. Intenta passar a França sense sort. El mateix guia traí el grup. Castell de Montjuïc. Un canetenc que treballava a l'oficina de la presó (Jaume Marbà, homenàs noble) li va obrir l'esclatxa de la porta. En Mas pensà en la família basca de Barcelona (la seva mare, la Nikolasa Urrutikoetxea era una basca de soca-rel i valenta.) Aquests parents li espategaren a la cara: «*si te han encerrado por algo será*». Altra vegada Montjuïc. Batalló de treballadors prop del front de guerra. Capturat pels franquistes. Al front amb els Nacionals, recordo quan en parlava i ens explicava la inexplicable sensació del brunzir i el xiulet de les bales, que no el tocaven. Quan s'assabentà de l'entrada de les tropes a Canet, agafà la manta i el sarró i abandonà el Regiment sense dir res a ningú: molt propi d'en Mas. A Canet actuà amb els de Falange i de primer Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament, de Delegat Sindical, un càrrec polític que quan l'ocuparen en Josep Mª Llauger i en Josep Cabruja, en Mas en fou secretari del Sindicat, un càrrec més executiu. En aquesta actuació del Sindicat és on s'implica de veritat. Entenia que més enllà de les ideologies, el polític ha de saber fer realitat el que és just i útil. El règim franquista, com totes les dictadures, va crear un sistema en el qual tot s'havia de complir per «dallonses».

El Sindicat Vertical l'integraven patrons i treballadors en un sol bloc social i dels treballadors se'n

deien «*productores*». No foren temps fàcils. Com a gestor sindical en Mas defensava els temes fins a les últimes, si calia s'arribava a Madrid.

Una vegada va sentir que allà deien «*a éstos catalanes hay que hundirlos económicamente*». Una mala llet que fa anys que dura. Hi havia la intenció de deslocalitzar la indústria catalana del teixit de punt, de manera que només s'autoritzaven noves fàbriques fora de Catalunya.

No eren temps fàcils per a fer política

Les coses no anaven bé. Restriccions elèctriques, Canet a les fosques... Alguns locals públics, com el cafè de «*Educación y Descanso*», ho solucionaren amb grups electrògens que donaven una llum groga i un tuf considerable de petroli cremat. Fins el 1952 no es va liquidar el règim de la «*Cartilla de Racionamiento*» que volia dir pa, patates, oli, llegums, carn... tot racionat. Vam passar fam?... no sé, però gana sí, molta. Si haguéssim hagut de viure del «*Racionamiento*», no hauríem sobreviscut, sort que inventaren «l'estraperlo» i el mercat negre i la gent podia menjar les «*Tortillas del Tío Nelo*» fetes de farina de no sé què i sense cap referència als ous de gallina.

Poca alimentació i poca roba. Anàvem mal abrigats i no és que fes més fred, és que teníem més fred. Recordo que en Mas clamava sovint: «Fot un fred que pela i la pobra gent amb tants problemes!». Sabia que molts vivien al límit de la pobresa i que calia millorar l'estructura social més enllà de «*desfiles*» i «*discursos*», deia ell. Tot plegat era força trist. La manifestació més festiva era el capvespre dels diumenges quan la gent jove acostumava a passejar amunt i avall del carrer Ample – perdó, del carrer del *Generalísimo* Franco –. No vull jutjar, només dir objectivament com anaven les coses.

Tornant al meu biografiat, segurament que en la seva

actuació política va cometre algun error, qui no?... però sols amb ell era possible aconseguir «avals» per a persones no addictes al «*régimen*».

L'Eulogi Chamizo, que treballà en l'oficina del Sindicat de Canet, dóna testimoni de l'atenció que en Mas tenia per aquests temes personals. La difícil situació política i econòmica l'agreujava una deficient salut pública. La tuberculosi va ser una malaltia molt estesa. La Seguretat Social no en cobria quasi res. D'aquesta necessitat sorgí a Canet La Caixa Local de Compensacions, una iniciativa singular i pràctica i de la qual en Mas en fou un dels motors fundacionals (Vegeu Plaça de la Llenya). És comprovable com amb l'aportació d'una pesseta mensual per treballador i l'aportació d'una altra pesseta per assegurat des de l'empresa, més la generositat de l'equip mèdic del Dr. Gerard Manresa Formosa, la societat canetenca va resoldre el problema i la malaltia va fer un tomb, prop dels anys seixanta. La Caixa Local de Compensacions va ser, en gran part, entre d'altres canetencs singulars, una cooperació d'en Francesc Mas. La passa de la tuberculosi el tocà a ell. En el sanatori de Puig d'Olena va conèixer la finor espiritual del poeta Màrius Torres i el neguit religiós i la vivència existencial de l'absolut. La seva estada a Puig d'Olena va

Dolores Gibert, a l'època en què va inspirar el personatge de Rosa m. Csatellví, de l'obra «Preludi»

ser temps de lectura. Entenia que els beneficis de llegir són múltiples. Malauradament, ni en aquell temps ni ara, la lectura ha estat una activitat majoritària. Hi ha una mandra de llegir, ergo mandra de pensar. Recordo les moltes vegades que la conversa amb Francesc Mas era comentar precisament el valor dels mots, de la paraula com a objecte formatiu. Defensava molt bé que la base de la nostra cultura és lingüística i que sense aquest fons ens manifestem estúpidament.

En les dècades dels anys quaranta i cinquanta, Canet va canviar de veu. Ens forçaren a traduir del català al castellà. El català a nivell de carrer no va desaparèixer mai, però sí totalment dels actes públics. El castellà era l'idioma del «Imperio», del «Glorioso Movimiento Nacional» i del «Caudillo». Si parlaves en català sortia allò de «Hable en Cristiano».

Encara que quan alguns polítics locals es posaven a parlar el castellà, feien allò que el poeta Espriu en va dir «estellar el castellà».

A Canet un pas endavant cap a la catalanització es va fer primer amb el rerafons «polític» de la publicació de la revista «Pedracastell» i després amb «La Plaça de la Llenya». «Pedracastell», com qualsevol publicació d'aquell temps, s'havia d'escriure en castellà i estava emmordassada pel llast de la censura.

«Pedracastell» és fundà el 1946 per l'entesa entre persones significades en la vida canetenca d'aquell moment. Un grup de joves procedents de can catòlic en dissentiment amb algunes actuacions i un altre grup de polítics del «régimen» que tenien també desacord amb falangistes, requetés i altres. Del Pedracastell, en Mas en fou director, talment com anys després fou col·laborador i mentor de «Plaça de la Llenya». «Pedracastell», per «imperativo legal», s'escribia en castellà. No obstant això, molts escrits eren, a propòsit, una traducció literal del català. Només una vegada, el

primer dia del mes d'octubre de 1946, vam atendre l'ordre de la censura de requadrar una felicitació al «*Día del Caudillo*». En Josep Mª Llauger, delegat de *Información i Turismo* a Canet, ens presentà el delegat provincial José Pardo, que era qui manava en la censura, un gallec amb cara de pocs amics.

Però jo cada vegada que anava amb les galerades a Barcelona per passar la censura procurava saludar-lo i que em veiés, fins que es va produir prou «confiança» per acabar no anant-hi mai més. Així ho férem sense dir ni piu. L'ideal del «Pedracastell» era aferrissadament de temàtica local, per contrast amb «*la unidad de destino en lo universal*», que ens pretenien imposar. Cal dir que vam acabar coincidint tots els del grup que «Pedracastell» fos una eina per a estimular i restituir el patriotisme local.

Anys més tard i en una breu excursió al jardí botànic de Marimurtra de Blanes, amb en Francesc Mas i en Josep Sisquella –un altre amic de l'ànima– convenírem la continuïtat d'aquells propòsits amb una nova revista. Fou l'origen de «La Plaça de la Llenya», aquesta sí, totalment en català.

A «Pedracastell» i «Plaça de la Llenya» trobareu escrits de Francesc Mas i del Senyor Pepet, pseudònim que va popularitzar. Segur que el primer que llegien els lectors canetencs era l'escrit del Senyor Pepet. S'hi sentien identificats. Parlava sobre el Canet de sempre, sobre temes domèstics, dels teixits, de l'àmbit rural, les rierades, el temps, les gebrades que sorprenien els ametllers en flor i l'alegria que mostrava quan veia la primera oreneta... Escrivia tan bé perquè havia llegit sense mesura. Era un periodista vocacional. (En el seu temps l'havien temptat «La Veu de Catalunya» i «El Matí»). Diria que era un periodista inquiet per allò de «*Humani nihil a me alienum est*», res del que era humà li era aliè. Tenia una línia de pensament sociocrisià, de crisià d'esquerres i conviccions humanístiques.

Tornem a les circumstàncies

Va maldar per a fer-se un home lliure en un temps que no hi havia llibertat. Això el portava a comportaments contradictoris i esquerps. Es cobria en una virtual capa aïllant i irònica, com d'una cuirassa protectora, però si grataves una mica, només lleugerament, apareixia en Francesc Mas sensible, atent, disposat a donar un cop de mà on fes falta. Aquesta és la tesi: estava «*con el alma partida*» que diuen els del sud, víctima de la guerra civil que l'havia partit pel mig. Es pot considerar en Francesc Mas un franquista del tot? Érem molts els que sabíem que no. No amagà mai les seves posicions catalanistes.

Mantingué el seu estatus polític, però separat silenciosament de les postures dogmàtiques dels seus amics correligionaris. En la vida política d'aquell Canet va ser un «*enfant terrible*», que practicà sempre un dandisme intel·lectual, exercit amb distància irònica, que quan li donava la gana la canviava per una capacitat fina de crear proximitat.

Per contra, el seu silenci era tan contundent com una resposta. Li havia sentit més d'un cop «cantar les quaranta» amb un prompte malhumorat.

Segur que llegint aquest escrit engegaria un «vés a passeig amb aquestes històries!».

Si ens proposem resumir la seva personalitat, ho faria així:

Esperit libèrrim, ironia socràtica, honorabilitat resignada a les circumstàncies adverses. Acabo escrivint que en Francesc Mas Urrutikoetxea era també un savi en comptabilitat i temes fiscals. Col·laborà uns anys amb l'empresa «Pievesto». Era un entusiasta de l'enginy i la creativitat en què en teixits de punt era capaç en Joan Rovira Fors, el meu germà. Per això crec que en la vida eterna, des que en Francesc i en Joan són al cel, la gent d'allà dalt porten calces «Mituka» i mitjons de «Pievesto».

Josep Rovira Fors